

**ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ
УМІНЬ ДІАЛОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ
СТАРШОКЛАСНИКІВ**

Олена Васьківська,
аспірантка, Інститут педагогіки НАПН України

Статтю присвячено розв'язанню проблеми формування умінь діалогічного спілкування старшокласників засобами педагогічних технологій. У статті розкрито сутнісні характеристики ефективних педагогічних технологій, зацентовано увагу на необхідності застосування їх у процесі навчання предметів гуманітарного циклу.

Ключові слова: старшокласники, педагогічні технології, діалогічне спілкування, гуманітарні предмети.

The article is devoted to the formation of the students of high school dialogic communication skills. We are talking about the use of educational technologies, which are used in the process of learning of humanitarian subject's cycle.

Keywords: high school students, pedagogical technologies, dialogic communication, humanitarian subject's cycle.

Стаття посвячена проблеме формування уменій діалогического общення старшекласников средствами педагогических технологий. Раскрываются существенные характеристики эффективных педагогических технологий, акцентируется внимание на необходимости применения их в процессе обучения предметов гуманитарного цикла.

Ключевые слова: старшекласники, педагогические технологии, диалогическое общение, гуманитарные предметы.

Постановка проблеми. Сьогодні одним з найважливіших завдань учителів є не тільки донесення інформації до дітей, але й навчити їх бути компетентними у сфері ведення перемовин, налагодження діалогу, допомогти їм соціалізуватися у суспільстві.

Великого значення у формуванні свідомості учня набувають уроки української літератури, адже завдяки вивченню художніх творів учні пізнають багатогранність життя, розкривають розмаїття людських взаємин, стосунків між людиною і суспільством. Завдяки урокам літератури під час розв'язання проблемних питань, що породжують внутрішні і зовнішні діалоги, відбувається розвиток особистості старшокласника, формується критичне мислення та комунікативні здібності.

Аналіз досліджень і публікацій дав змогу зробити висновок, що основні положення наукових здобутків пов'язуються з постановкою і розв'язанням окресленої проблеми. Передусім, ми говоримо про теорію і практику навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів гуманітарним предметам (Болотіна В., Доманський В., В'яземський Є., Ковбасенко Ю., Малихін О., Пометун О., Токань Г., Фрейман Г., Шарко В. та ін.); Методам і прийомам діалогового навчання присвячено низку праць А. Дістервега, Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці. Проблеми застосування діалогового навчання характеризуються Х. Алчевською, С. Беловою, С. Братченко, Л. Виготським, В. Давидовим, Я. Корчаком, С. Русовою, В. Сухомлинським, К. Ушинським та ін.).

Сучасне розуміння місця й ролі діалогу в навчанні та розвитку дітей ґрунтується на результатах психологічних досліджень у контексті проблеми співвідношення навчання та соціальних взаємодій (Виготський Л., Мід Дж., Піаже Ж., Перре-Клермон А.-Н. та ін.).

Питання педагогічного спілкування й діалогу як форми спільної діяльності учнів і вчителя розкрито у працях Г. Балла, Н. Волкової, В. Кан-Калика, О. Киричука, Г. Ковальова, О. Леонтєва, які визначають педагогічне спілкування як соціально-психологічну взаємодію вчителя з учнями, змістом якої є обмін інформацією, здійснення виховних впливів, створення оптимальних умов для розвитку мотивації навчання школярів і забезпечення творчого характеру їхньої навчальної діяльності.

Класифікація і практичне застосування діалогових технологій з метою літературного розвитку школярів, їхніх інтелектуально-комунікативних здібностей відображено в працях Н. Волошиної, О. Ісаєвої, Л. Мірошникченко, Г. Токмань. Питанням діалогічності входження старшокласника в соціокультурне середовище займався М. Шимановський, діалогічного стилю педагогічного спілкування – О. Корніяка. О. Березюк діалогічну форму навчання розглядає як особливу взаємодію, як поєднання зовнішнього і внутрішнього діалогів.

Мета статті – акцентувати увагу на необхідності використовувати діалогічних технологій при вивченні творів українських письменників.

Основна частина. Навчальний діалог – особлива за змістом форма спільної діяльності учнів і вчителя, взаємодія смислових позицій суб'єктів навчання щодо визначення, прийняття і розв'язання навчальної задачі, результатом якої є знаходження нового знання як власної точки зору. Водночас, аналіз уроків свідчить, що переважна кількість учителів, які працюють за традиційними програмами, зосереджуються на організації діалогу «вчитель – учень», діалоги між учнями є явищем рідкісним. Навіть якщо такі ситуації плануються вчителями, здійснюється це епізодично, безсистемно. Плани-конспекти уроків, розроблені вчителями-предметниками, було проаналізовано з погляду форм і методів залучення учнів до діалогічного спілкування. Зазначимо, що формуванню відповідних умінь на основі навчального діалогічного мовлення як меті уроку мало вчителів приділяють увагу, натомість зосереджуються на формуванні комунікативних навичок, на навчанні співпрацювати як у групі, так і в парі і т.ін. Навчальне діалогічне мовлення відносно поняття комунікативні навички конкретніше. Воно передбачає, що учитель виступає і організатором, і творцем, і суб'єктом навчальної діалогічної взаємодії. Учитель тут – і помічник, і арбітр, і консультант, і активний слухач [1, с.139].

Формування умінь діалогічного спілкування старшокласників вимагає розроблення, наукового обґрунтування педагогічних технологій організації навчального діалогу. До педагогічних технологій організації навчального діалогу ми відносимо ділові ігри, навчальні дискусії (диспути) і діалоги, моделювання діалогічних ситуацій.

Ділова гра сприяє прояву в учнів у ході ігрової діяльності під керівництвом вчителя ініціативи, самодіяльності, здатності змагатися, оволодівати профільними знаннями, вміннями і навичками, творчим стилем діяльності. Ігрова технологія забезпечує емоційну та інтелектуальну обстановку в класі, атмосферу психологічного комфорту кожному учаснику, сприяє підвищенню мотивації навчальної діяльності.

Диспут використовується для озброєння старшокласників уміннями обґрунтовувати правильність своїх суджень, опонувати помилковим твердженням і поглядам, погоджуватися з більш переконливими й аргументованими доведеннями. Диспути сприяють пошуків розмови, концентруванню уваги, наданню гостроти проблеми, винесеній на обговорення.

Моделювання діалогічних ситуацій. Під моделюванням ми розуміємо процес створення і дослідження моделей. Виходячи з визначення моделі, її

основними ознаками ми вважали здатність: а) відобразити об'єкт дослідження; б) заміщувати об'єкт; в) у процесі дослідження давати нову інформацію про об'єкт. Застосування моделювання як методу навчання суттєво підвищує ефективність формування умінь діалогічного спілкування старшокласників.

За зовнішньою формою діалогічна ситуація подібна до проблемної ситуації, має її необхідні атрибути: суперечності, дефіцит орієнтувальних основ дії, інформації, цілісного уявлення про ситуацію, але, з іншого боку, особистісно-смысловий діалог не ставить за мету розв'язання цієї проблеми. Моделювання діалогічних ситуацій є процесом створення уявної моделі-образу, який передбачає пошук оптимального розв'язання навчальної проблеми і відтворює послідовність міркувань. Пошук виходу з проєктованих ситуацій діалогу сприяє формуванню у старшокласників потреби спиратися на науковий матеріал під час розв'язання навчальних завдань, забезпечує активізацію їхньої пізнавальної діяльності, вмотивоване (усвідомлене) ставлення до навчання.

У процесі формування умінь діалогічного спілкування старшокласників доцільно використовувати різні види діалогічних ситуацій: ситуації-проблеми (передбачають аналіз стану справ у запропонованій проблемній ситуації, визначення оптимальних шляхів і способів розв'язання її), ситуації-оцінки (діяльність, що передбачає оцінку вже прийнятого рішення або вибір одного із запропонованих варіантів з подальшим умотивованим висновком), ситуації-вправи (відпрацювання структурних компонентів діяльності в умовах діалогу; забезпечується можливість оцінити ступінь оволодіння її методами).

Уміння діалогічного спілкування старшокласників розвиваються, здебільшого, на уроках з гуманітарних предметів, оскільки саме ці предмети орієнтовані на формування комунікативних навичок. Згідно з теорією викладання української літератури, розробленої професором Г. Токмань, рівні діалогу між учителем та учнями на заняттях з літератури підтверджують своєчасність утілення в практику викладання таких принципів, як діалогізм і проблемність. Саме завдяки такому навчанню «учень безпосередньо відчує твір як своєрідну ірреальну реальність і осмислить свої відчуття, прийде через них до ясної, особистісної думки [4, с. 9]».

На кожному етапі вивчення твору вчитель має активно використовувати діалогові технології навчання задля активізації пізнавальної діяльності учня й залучення його до діалогу. Завдяки використанню індивідуальних та колективних видів роботи потрібно пройти всі етапи вивчення твору – від читання тексту до його осмислення і використання набутих знань у подальшому житті.

Перший етап при вивченні твору – підготовчий. Вчитель має підготувати учнів до сприйняття твору, зацікавити їх та заохотити до читання. Цікаві факти з біографії автора, історія написання твору – головні акценти під час підготовчого процесу.

Зацікавивши учнів, можна переходити до наступного етапу – ознайомлення з текстом. Під час читання тексту старшокласниками було б доцільно використовувати читання з паузами, під час яких можна запитувати учнів:

«Чи правильно вчинив герой у цій ситуації?», «Що відбуватиметься з героєм потім?» і т.ін.

Для наступного етапу – аналізу й усвідомлення змісту вивченого матеріалу – можна запропонувати відтворити в класі певні сцени з твору, написати продовження твору на тему «Герої – один рік потому». На думку О. Ратушняка, метою вчителя на цьому етапі є вміння «викликати учнів на діалог й зробити усвідомленими ті запитання, що іманентно виникали у ході прочитання. Важливо їх не втратити, адже справжня інтерпретація виникає із запитання й реалізується в діалозі [3, с. 141]».

Однією з форм роботи на уроці є також аналіз діалогів літературних героїв, завдяки яким старшокласники зможуть глибше оцінити багатогранність української мови, звернути увагу на форму подачі думок, знайти різні варіанти аргументації своєї думки та навчатися слухати інших, що й сприятиме діалогічному розвитку старшокласників. Наприклад, у творі Лесі Українки «Лісова пісня» звернути увагу на розтавання Мавки і Лукаша. Лукаш міняє чисте кохання Мавки на простакуватість і невибагливість вдовиці Килини. Орієнтовними запитаннями при опрацюванні цього епізоду можуть бути такі: «Що змусило Лукаша відмовитися від Мавки?», «Які події передували його рішенню?», «Чи був у Лукаша інший вибір?», «Якими можуть бути наслідки його вибору?».

У процесі вивчення матеріалу діти мають відчутти, що герої твору це не просто художні образи, а живі люди зі своїми емоціями та вадами. Так, Є. Пасічник, вважає, що твір необхідно повернути до учнів «новими гранями, збудити нові почуття й емоції, захопити силою і глибиною думки митця, майстерністю художнього зображення [2, с. 222]».

Висновки. Важливе завдання підготовки майбутніх випускників до входу в соціум полягає в тому, щоб навчити учнів діяти в нестандартних ситуаціях, бачити суперечливість різних життєвих фактів, сперечатися, доводити, відстоювати власну позицію, формулювати проблеми, шукати нестандартні розв'язання їх. Реалізація цього завдання можлива в процесі формування умінь діалогічного спілкування старшокласників як важливого чинника соціального становлення.

Вважаємо, що розвиток умінь діалогічного спілкування як показника комунікативної компетентності забезпечує формування потреби старшокласників в умінні логічно обґрунтовувати власні судження, здійснювати комунікацію на принципах діалогу, використовувати можливості діалогу в навчанні. Така потреба виражається в позитивно-активному ставленні учнів до діалогічної діяльності й підвищенні значущості оволодіння новими способами цієї діяльності.

Література

1. *Каминская, М. В.* Педагогический диалог в современной деятельности учителя [Текст] / М. В. Каминская. – М. : Смысл, 2003. – 284 с.
2. *Пасічник, Є. А.* Українська література в школі [Текст] / Євген Андрійович Пасічник. – К. : Рад. школа, 1983. – 319 с.
3. *Ратушняк, О. М.* Формування інтерпретаційної компетентності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури: дис. на здобуття наук. ступеня канд.

пед. наук : 13.00.02 [Текст] / Ратушняк Олександр Михайлович ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2009. – 238 с.

4. *Токмань, Г.* Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенційно-діалогічна концепція [Текст] / Г. Токмань. – К. : Міленіум, 2002. – 318 с.